

SİYASETDE MODERNLEŞME (1)

Yazan : Prof. Dr. Nermin ABADAN

Son yıllarda bir kısım siyaset bilimcileri tarafından yayılmakta olan «*siyasetle ilgisizleşme*» (dépolitisation) tarzındaki kehanet, hiç beklenilmeyen bir sırada tersine tepkiler yarattı. Zira bu görüşü benimseyenlere göre herhangi bir toplumda genel refah arttığı ölçüde, yurttaşlarda açık bir siyasal ilgisizleşme göze çarpmaktadır (2). Oysa son aylarda çeşitli kıtalarda göze çarpan yoğun siyasal ilgi hiç bir suretle ekonomik bir buhranla ilintili değildir. Nitekim Fransa'da 1968 ilkbaharında patlak veren buhran, ekonomik bakımdan en istikrarlı bir devreye rastlamıştır. Bu durum öteden beri siyasetden uzaklaşma fenomenini eleştirenlerin görüşünü kuvvetlendirmiştir. Onlara göre bu durum eskiden beri süregelen siyasal çatışmanın «yeni bir dalga» sı olup, aslında teknik ve zihnî bir değişiklikle karşı karşıya olduğumuzun açık delilidir. Başka bir deyimle günümüzde ele alınması gereken konu şudur : Siyasal süreç nasıl modernleşmektedir? Siyaset, ekonomik ve sosyal olaylarla birlikte yeni şekiller çerçevesinde ne gibi bir synchronisation'a doğru yönelmektedir? Kullanılan değişik metot ve usuller nelerdir?

Siyasal sürecin modernleşmesini tahlil etme ihtiyacı, üç farklı etkenden hareketle zorunlu bir hale gelmektedir. Bu etkenlerden

-
- (1) Bu konu Milletlerarası Siyasal Bilim Derneği (I.P.S.A.) nin genel kongresinin yapılmadığı yıllarda düzenli olarak tertiplemiş olduğu yıllık yuvarlak masa toplantısında ele alınmıştır. 15-20 Eylül 1968 tarihinde Salzburg üniversitesince düzenlenen bu toplantıda «Siyasetde modernleşme» ile «Ekonomik planlamanın siyasal etkileri» gibi birbirile ilişkili iki konu ele alınmıştı. Birincinin genel raportörlüğünü London School of Economics'den Ghita Ionescu, ikincisinin ise Heidelberg üniversitesinden Hans Arndt yüklenmişti.
 - (2) Siyasal ilgisizleşmenin yayılmakta olduğunu savunanların başında Georges Burdeau geliyordu, şüpheli bir davranış ise Georges Vedel tarafından açığa vurulmuştu. Ayrıca bk. Georges Vedel, «Siyasetle ilgisizleşme», efsane mi yoksa realite mi? «Çev. H. Topçuoğlu», **Ankara Hukuk Fakültesi 40. Yıl Armağanı**, Ankara 1966, Sh. 437 - 454.

birincisi gerek plüralist - anayasal, gerekse merkeziyetçi - sosyalist devletlerde ağırlığını eşit ölçüde duyuran *grup temsilidir*. Bir sosyal grup olarak öğrenciler bugüne kadar çeşitli ülkelerde görülmemiş şekilde başarılı sonuçlar veren baskılar yapmışlardır. Fransa'da kabul edilen üniversite reform kanunu öğrenci taleplerinin çoğunu taşımaktadır. Büyük Britanya'da kadın işçiler ilk defa olarak ayrı bir muhalefet grubu olarak siyaset sahnesine çıkmışlardır. Çekoslovakya'da 1968 ilk yarısında esen ilkbahar havası ise büyük ölçüde sendikaların eseri sayılır. Fransa'da buhranın ilk günlerinde general de Gaulle siyasî partileri aşarak sendikalarla müzakereye girişmeğe çalışmıştır.

İkinci etken *siyasal kurumlaşma* (political institutionalization) dir. Bu alanda özellikle yeni yada gençleştirilmiş, özerk kurumların önemi ve bu kurumların eski devlet yapısından aktarılan kurumlarla yaptıkları aracılık, tahlili gereken bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Üçüncü etken ise ekonomik yapıyı daha rasyonelleştirmek amacı ile profesyonel politikacıların alabildikleri karar alanının daralması, ekonomik planlama yolu ile siyasal faaliyetin sınırlandırılmasıdır.

Özellikle son bir yıl içinde batı ve doğu ülkelerinde gözetlenen önemli yapısal değişiklikler siyasal oluşun şekil ve özüne etki yapan değişmelere yol açmıştır. Bu hızlı değişmeler dört ayrı başlık altında ele alınabilir :

I — Siyasetin modernleşmesi açısından muhalefetin niteliği

Muhalefet, iktidarı temsil eden hükûmetten daha hızlı modernleşmektedir. Bir aralık muhalefet birçok ülkelerde genel oydaşma (consensus) nın yaygınlığı, anayasal kurumların yarattığı genel yorgunluk ve iktidarın teknik gelişme istidadı karşısında zayıflar gibi görünmüştür. Bezmiş, ilgisiz kalan, yorulan vatandaşlar kendi haklarını kullanmaz duruma gelmişlerdir. Ancak ilk bakışta hız kazanır gibi görünen bu siyasetle ilgisizleşme olayı, aslında herkesi yanıltmıştır. Zayıflayan bir muhalefetden endişelenenler bile birdenbire ortaya çıkan şiddetli yeni tip muhalefetten ürkmüşlerdir. Bu yeni tip muhalefet; *parlamento dışı, halkçı, de facto* yani *fiilî* ve Doğu Avrupa'dan çok Batı Avrupa ile Birleşik Amerika'da *kurum aleyhtarıdır*. Bu dört faktörün birleşmesi, vaktile Clausewitz tarafından strateji ile ilgili olarak öğütlediği sürprizli etkenlerin ihtimallerini arttırmaktadır.

a) *Parlamento dışı muhalefet, parlamento aleyhtarı muhalefet demek değildir.*

Parlamento dışı muahalefet terimini kelimenin gerçek anlamına göre yorumlamak gerekir. Parlamento dışı muhalefetten daha çok parlamentonun halkoyunda beliren eğilimleri hesaba katmadığı, onları tartışmadığı ülkelerde belirtmektedir. Bu gözlemi şu üç faktörle daha ayrıntılı olarak açıklamak mümkündür: Parlamento dışı muhalefet, sadece bir parlamentonun yada ona benzer bir meclisin bulunduğu yerde ortaya çıkar. Şukadar ki yasama organına paralel ve kurum dışı olan bu tezahür ayrıca parlamentonun iyi çalışmaması ve dış çevrelerde sürekli eleştirmelere yol açmasına bağlıdır. Nitekim son olaylar özellikle muhalefetin parlamento içinde sağlıklı bir şekilde işleyemediği şu ülkelerde göze çarpmaktadır:

- Yugoslavya, Çekoslovakya ve Polonya gibi sosyalist ülkelerde. Buralarda gerçi parlamentolar diğer merkezîyetçi sosyalist ülkelere kıyasla daha fazla işlemektedir, fakat kattıkları mesafe yine de hasas bir bekçilik yapan halkoyunu tatmin edememektedir.
- Japonya'da iktidarda bulunan partinin süresiz bir şekilde mevkiini perçinlemesi normal muhalefeti felce uğratmaktadır.
- Federal Almanya'da kurulan büyük koalisyon yüzünden parlamanter muhalefet içtenlik ve ikna kudretini kaybetmiştir.
- Meksika'da ilk önce 1937 de Cardenas tarafından kurulan «Meksika Devrim Partisi», daha sonraları 1945 de yeni bir isim altında devam ettirilen «Kurumlaşmış Devrim Partisi», hukuken tek bir parti sistemi getirmemekle beraber, fiilen Meksika'nın kamu hayatını bütün sektörlerle hâkimiyeti altına almış ve gerçek alternatifler sunabilen muhalefetin işleyişini kösteklemiştir.
- Beşinci Fransız Cumhuriyetinde de benzer bir durum göze çarpmaktadır. Bu anayasal rejimde hükûmet sürekli olarak parlamanter muhalefeti küçük düşürmeğe çalışmaktadır. Basın her türlü sansürden uzak kalabildiği halde radyo ve televizyon hükûmetin fiilî tekeli altında bulunmakta ve partilerden daha etkili şekilde halkoyunu şekillendirmektedir.
- Birleşik Amerika'da ise Vietnam savaşı konusunda kongre yeterli ölçüde muhalefetin sesini duyurmamıştır.

Bütün bu durumlar karşında üniversite öğrencileri, gerek ulu-

sal, gerekse milletlerarası alanda en güçlü muhalefet grubu haline gelmişlerdir (3).

b) *Parlamento dışı muhalefet ancak kısmen parlamento aleyhtarıdır.*

Parlamento dışı muhalefet türlerin tümü yada bir kısmı aynı zamanda parlamento aleyhtarı değildir. Aslında parlamento reformlarını konu alan siyasî tarih, parlamento dışı muhalefetin teşvik edici teşebbüslerini nakleden sayfelerle doludur.

Ancak XX ci yüzyıldan bu yanadır ki aşırı sağ ve solda bulunan iki parlamento dışı muhalefet, gerek sürec, gerekse sembol ve jestler bakımından aynı zamanda parlamento aleyhtarıdır. Bugün de gerçi Batıda faaliyet gösteren bir kısım parlamento dışı gruplar, parlamento aleyhtarı bir tavır takınıyorlarsa da, gerek batı, gerekse doğu Avrupa'da asıl talep edilen husus parlamentoların reform hareketidir.

c) *Az gelişmiş ülkelerde yeni muhalefet:*

Batılı siyaset bilimcilerin hemen hepsi, bu arada G. Ionescu da, önemli bir noktayı ihmal etmektedir: Az gelişmiş ülkelerde yeni muhalefet ve bu muhalefetin içinde yer alan gençlik örgütleri, genellikle anayasa düzeninin savunuculuğunu yapmak suretile toplumun temel sorunlarını çözmeye çalışıyorlar. Örneğin «Times» şu gözlemde bulunmaktadır: «Öğrencilerin çok büyük bir çoğunluğu Meksika demokrasisini yürürlükteki anayasanın sınırları içinde, barışçı yollardan canlandırmaktan, ona yeni bir hayat vermekten başka bir amaç gütmemektedir. Meksikalı öğrenciler, yaşlı nesillerin istediği gibi sadece derslerle meşgul olmaları ve kendilerine yürürlükteki düzen için bir yer gerektiğini kabul etmiyorlar. Öğrenciler söz sahibi olmak ve yeni bir düzen kurmak istiyorlar.».

1960 Türk devriminde öncü güç olarak yer almış bulunan yüksek öğrenim gençliği, ordu mensubları ve bir kısım Türk aydın-

(3) New York Times, 14 Haziran 1965 tarihli yorumu, bu görüşün daha üç yıl önce teşhis edilmiş olduğunu açıkça ortaya koymaktadır:

«Ezici seçim zaferinden sekiz ay sonra başkan Johnson gerçi Amerikan halkının desteğini alakoymaktadır, fakat dış politikası hem Washington hem de dış ülkelerde fazlası ile eleştirme konusu haline getirilmiş bulunmaktadır. Amerika'daki akademik çevreler konferans, sayısız okuyucu mektubu ve benzer yollarla, seçimden önce destekledikleri başkanla kendilerini fikir ve duygusal planda ayıran hususları açıkça belirtmişlerdi».

ları da aynı düşüncelerle Atatürk'ün devrimlerine bağlı bir anayasal düzene *avdet için* nümayaşlere girişmişlerdi. Şu halde az gelişmiş ülkelerin bir kısmında *kurumlara karşı aşırı bir bağlılık* telkin eden parlamento dışı muhalefet türlerine de rastlanılmaktadır.

d) *Bati'nin neo - halkçılığı :*

İdeolojik açıdan bakıldığında, anayasal plüralist ülkelerde yeni muhalefet *halkçıdır*. Daha önceki halkçılık hareketlerinde olduğu gibi, bu akım da intelligentsia'nın halka doğru yönelme ihtiyacından doğmuştur. Bugün bu hareketi en fazla dürtenlerin başında, içimizde yaşadığımız uygarlığa karşı yabancılaşmış duran öğrencilerdir. Onlar ahlâkî temellere dayanarak, günümüz toplumların meşruuluğunu inkâr etmektedirler. Bu hareketin öncüleri aynı zamanda ortakçı (communautaire) bir hüviyete bürünmüşlerdir, zira amaçları kamu yönetime kişisel bir katılma şeklini bulmaktır.

Daha önceki halkçı hareketlerde olduğu gibi bu akım da hem ilerici, hemde gelenekçi bir hüviyet taşımaktadır. Bunun anlamı şudur : Bu akımı destekliyenler, siyasî yelpâzenin hem sağında, hemde solunda yer alabilirler. Devrimci hareketin bu kritik noktasında tipik bir örneğe siyasî doktrinler tarihinde rastlanılır. Nitekim Fransız devrimi konusundaki tartışmanın başlangıcında gelenekçilerin başsavunucusu Joseph de Maistre, Saint Just ve Babeuf'ü haklı çıkarmıştır.

1870 den sonrası Çarlık Rusya'sında beliren Narodniki hareketinde olduğu gibi yeni halkçılığın savunucuları da isyancıdır. İnanıkları tek şey, kuvvetler dengesini alt üst edecek bir vakıalar dizisidir. Parlamenter muhalefet anayasa çerçevesinde kanunî yani de iure olarak bu hakları gerçekleştirme istemesine karşılık, yeni muhalefet tamamen de facto yani *fiilidir*.

II — Grup temsilin gelişmesi açısından yeni eğilimler

a) *Katılma talepleri :*

Neo - halkçı muhalefetin sosyo - ekonomik programının en belirgin noktası, *katılma* (participation) isteğidir. Bu istek aynı zamanda öğrencilerle işçi sınıfının devrimci hareketlerinin başlıca temasıdır. Günümüzün istekleri, siyasal açıdan Fransız Devriminin Kurucu Meclisi ve ekonomik açıdan Rus Devrimine kadar uzanmaktadır. Bu evrensel ve tarihî iki deneye ayrıca 1952 - 1968 arasında cereyan etmekte olan Yugoslav denemesini eklemek gerekir.

Şüphesiz ki bu fikirler bir yandan plüralist anayasal devletlerde parlamentoları, öte yandan merkeziyetçi - sosyalist devletlerde tek partinin bünyesini zorlamaktadır. İşte bu sebebledir ki günümüzde en fazla tartışılan hususlardan biri danışıcı ve karar verici yeni sosyal ve siyasal kurumlardır.

b) Sosyal grup olarak öğrenciler :

Bu grubu sosyal alanın içinde isabetle oturtabilmek için endüstrileşme öncesi ve sonrası intelligentsia yani aydınlarla gibi bir ayırım yada intelligentsia ile bohemler arasındaki farkları tahlil etmek gerekir (4).

Intelligentsia ile bohemler arasındaki fark ele alınacak olursa, görülür ki bu gruplar 19 cu yüzyıldan bu yana birbirile karışmaktadır. Bununla beraber aralarındaki ayırım çizgisi, topluma karşı duydukları sorumluluk ve başardıkları çalışmadır. Aydınlar yani intelligentsia herkesin üretici süreçte yer alabileceği bir toplumu yaratmak amacı ile halka doğru yönelmektedir. Aydınlar bunu yaparken gereken bilgi ve savoir-faire'e sahip oldukları için bu maharetlerini hem halka, hemde hükûmete sunmaktadırlar. Hükûmet kendilerinden faydalanmak istemediği takdirde aydınlar bu bilgilerini halkın iş başına getireceği yeni hükûmete teklif ederler. İşte bu çifte imperatif (emredici) kural = «Çalışmak ve hizmet etmek,» örneğin Çarlık Rusya'sında intelligentsia'ya mensup sanatkârları, yazarları ve öğrencileri, zemstoi'nun teknisyenleriyle birleştirmiş, Fransız aydınların durumunda ise Paris kahveleri ile Paris yüksek okulları arasında bir köprü yaratmıştır.

Buna karşılık bohemler toplum düzenine uymayan, itirazcı grubu teşkil ederler. Bir bakıma yaşantılarının temel hedefi toplumsal itirazdır. (Contestation sociale). Onları anarşizm ve nihilizm gibi siyasî doktrinlere doğru iten, belli ölçüde varoluşçulu-

(4) Aydınlarla ilgili olarak ayrıca bk. : Georges B. de Huszar, **The Intellectuals**, The Free Press, Glencoe, 1960. Les intellectuels dans la société française contemporaine, **Revue Française de Science Politique**, XX, (4), Aralık 1959, Sh. 833 - 1045; T. Geiger, Der Intellektuelle in der europäischen Gesellschaft von heute, **Acta Sociologica**, I, 1955, Sh. 62 - 74; The Russian Intelligentsia, **Daedalus**, 89 (3), 1960, Sh. 435 - 670; E. Shils, The Intellectual between Tradition and Modernity, **The Indian situation**, La Haye 1961, Mouton and Co., Sh. 120 Seymour M. Lipset, **Siyasî İnsan**, Türk Siyasî İlimler Derneği, Ankara 1964, Bölüm X, Amerikan Aydınları, Sh. 297 - 331; Karl Mannheim, **Essays on the Sociology of Culture**, Londra 1956, Sh. 91 - 170.

ğün etkisi ile yapıcı bir toplumsal sorumluluktan kaçırın başlıca etken, benliklerine yerleşmiş bulunan korku ve endişedir. Başka bir deyimle benimsedikleri dünya görüşü, geniş ölçüde içinde buldukları kişisel psikolojik ortama bağlıdır. Bu açıdan bakılınca örneğin Hippie'lerle Çiçek çocukları E. Fromm'un deyimi ile «özgürlük ve sorumluluktan kaçış» yolu ile saadeti bulmağı ummaktadırlar. Bu görüntüler ile de günümüz intelligentsia'sına sızdıkları ölçüde aşırı ucu temsil etmektedirler.

Diğer bir ayırım yolu endüstrileşme öncesi ve sonrası aydınları arasında fark gözetmedir. Modern hayatın en belirgin işareti endüstrileşmiş toplumlardır. Bu ayırım dünyayı gelişmiş ve az gelişmiş olarak ikiye ayırmaktadır. Durum böyle olunca, aceba aydınlar açısından da bu ayırımı yapmak gerekecek midir?

Şüphesiz endüstrileşmiş toplumların intelligentsia'sı iki seri sürekli engelle mücadele etme zorundadır. Bunlardan birincisi endüstrileşmiş toplumların türetmiş olduğu iki tip işverene karşı takınılan tutumdur. Bu işveren sosyalist ülkelerde devlet, plüralist devletlerde ise kapitalistlerdir. Stalinist işveren devlet, toplumda her türlü teşebbüsü ele alma yollarını boğduğu için aydınlar bu tip bir işvereni ehliyetsizliği, conformisme-i ve kabalığı sebebiyle genellikle yermektedirler. Kapitalist devletlerde ise özel teşebbüsçü işverenler sadece kazançları ile ilgilenmeleri ve aydınların kendilerini asıl vakf ettikleri kamu sektörünü tamamen ihmal etmeleri sebebiyle aydınları derin bir hayal kırıklığına uğratmaktadırlar.

İkinci seri engel fert olarak aydınlarla kurumlar arasındaki sürtüşmeden ileri gelmektedir. Komünist, daha doğrusu Stalinist ülkelerde parti ve devletin sert disiplinli, karar verme açısından evrensel bir yetkiye sahip kurumlar, aydınları ezmektedir. Plüralist - anayasal ülkelerde ise kurumlar gittikçe büyüyerek istidad-ı gençleri henüz üniversite sıralarında satın alarak, onları önceden hazırlanmış kısır yollara doğru sürüklemektedirler.

Görülüyor ki endüstrileşmiş toplumların aydınları, az gelişmiş ülkelerin ölçüsünde olmasa da, tüketim toplumu olarak adlandırılması açısından önemli bir rol oynamaktadırlar. Bununla beraber endüstrileşmiş toplumun intelligentsia'sı bir özlemini gerçekleştirmekten hayli uzaktır: diğer emekçi gruplarla birleşmek suretile ortak hareketlere girişmek. Günümüz işçi kütlesi vaktile Marx'ın tanımladığı üzere zincirlerinden başka kaybedecek bir sosyal grup olmaktan çoktan çıkmıştır. Fransa'da Mayıs olayları sırasında Paris'te Renault fabrikalarını işgal etmiş olan grevci işçilerin, yar-

dımlarına gelen öğrencileri aralarına almamak hususunda gösterdikleri direniş, emekçilerle öğrencilerin aynı sosyal grubun çerçevesinde incelenemeyeceğini gerçeğini bir kez daha doğrulamıştır.

Az gelişmiş ülkelere gelince, burada aydınlar - sosyal tabakalaşma şemasında işgal ettiği itibarlı mevkiileri sebeble - talep ve ihtiyaçlarını henüz yeter derecede dile getiremeyen yaygın köylü ve işçi sınıfların sözcülüğünü yapmakta, bir nevi sosyal vicdan rolü oynamaktadır. Şu kadar ki bu tip ülkelerde aydınlar arasındaki ideolojik kutuplaşma son derece yoğun olmakta, bu kutuplaşmanın çoğalmasında dış kuvvetlerin müdahalesi belirli ölçüde rol oynamaktadır.

III — Siyasal kurumlaşma açısından

a) Kurumlara karşı duyulan güvensizlik

Günümüz siyasî mücadelesi sırasında kurumlar, gerek kavram, gerekse terim olarak belli bir karışıklık içinde ele alınmaktadır. Yeni muhalefetin kurum kavramına karşı takındığı eleştirici tavrın «örgütler»emi, yoksa «yapılara» karşı olduğu henüz kestirilememektedir. Muhakkak olan şudur : yeni muhalefet, toplumla otorite arasındaki diyalogu kurabilmek için bu kurum yada örgütlerin özerkliğini şiddetle savunmaktadır. Nitekim en ideal olarak tasavvur edebileceğimiz kendi kendini yöneten, sosyalist bir toplumda işletme, konsey yada halk meclislerini yine de «kurum» olarak tanımlamak gerekecektir.

Günümüzde Batı ve Doğu Avrupa'da gözetlemekte olduğumuz siyasal kurumlaşma hızlanmaktadır, zira endüstrileşmiş toplumlar güç bir takım geçiş devirleriyle karşılaşmakta ve bunları aşmak için yeni intibak mekanizmalar kurmak zorunluğu belirlemektedir. (5) Dolayısıyla Kızıl Çin'de cereyan etmiş olan kültür devrimini bir çeşit «kurumlaşmadan uzaklaşma» (désinstitutionalisation) olarak nitellendirmekte dikkatli olmak gerekir.

(5) Samuel P. Huntington, (Çev. Ergun Özbudun), Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma, **AHFD**, Cilt XXII - XXIII, 1965 - 1966, Sayı 1-4, Sh. 55-107. Huntington'a göre «geleneksel siyasal kurumların bulunmadığı yerlerde, bir otorite kaynağı olabilecek ve etkin bir kurum haline getirilebilecek tek modern örgüt, siyasal partidir Geleneksel siyasal kurumların çökmüş veya zayıf bulunduğu ülkelerde ise kuvvetli bir parti örgütü, kütle toplumunun istikrarsızlığına karşı tek uzun vadeli alternatiftir».

b) Kurumlara katılmaktan çok, kurumların işleyişi hakkında haber almanın önemi

Huntington ve Ionescu'nun kurumlaşmaya attıkları öneme karşılık, İngiliz siyaset bilimcilerinden Bernard Crick siyasetin modernleşme alanında en çok *haberleşme dileğinin* ağır bastığı görüşündedir. Crick'e göre iktidarı paylaşma, temsilden daha önemlidir. Nitekim birçok ülkelerde girişilen yasama faaliyetleri, gittikçe genişleyen bir halka ile istişare anlamına gelmektedir.

İleri derece endüstrileşmiş ülkelerin hükûmetlerini icraatlarında sınırlayan ve aynı zamanda kamu yararına yönelmiş amaçlara hizmet ettiren durum, 1) Kararlarının alenîlik kazanacağı bilinçliliği, 2) Kararlarının nedenlerinin hiç değilse yönetici elit tarafından öğrenileceği ve 3) Alınan kararların sonuçlarının alenen eleştirilip, tanıtılıp değerlendirileceği hususundaki genel kanıdır. (6) Başka bir deyimle, gerek kapitalist, gerekse sosyalist uygarlıkların muhtaç oldukları kalifyet işçi ve müstahdem kütlesi bu aydınlatılmış halkoyu sayesinde toplumun tümünü kaplayan siyasal süreç ile bir bütünleme haline gelebilir. Crick bu amaca ulaşmak için bir kısım Batılı yazarların iddia ettikleri gibi rekabetçi çok partili bir sistemin bulunması şart değildir. Sovyetler Birliği, Çekoslovakya, Tanzania gibi birbirinden farklı toplumlarda da bu hedefe ulaşılabilir.

Yaygın endüstrileşmiş toplumlarda kişisel katılmayı engelleyen önemli sebepler vardır. Aynı durum gruplar için de doğrudur. Katılma sanıldığığının aksine olarak haberleşmeyi asgarîye çıkarmaktadır. Örnek olarak İngiltere ele alındığında görülür ki Avam Kamarasında sendikalara ait farzolunan sağlam doksan küsur seçim bölgesinde İşçi partisi, aktif ve gerçek liderleri yerine yıllanmış, sadık, pasif, eski üyelerini aday göstermektedir. Dolayısıyla bu katılma, talepleri açığa vuran arttırılmış bir haberleşme anlamına gelmez. Lordlar kamarasını bir çeşit «endüstri odası» haline getirme teklifi - beraberinde taşıdığı faşist korporatif koku dışında - ciddî olarak benimsenmemektedir, zira örgütlü menfaat grupların başlıca dileği temsil olmayıp, her işte hükûmet tarafından danışılmalarıdır. Gerçi İngiltere'nin yazılı anayasası yoktur, fakat olmuş olsay-

(6) Giovanni Sartori, **Democratic Theory**, New York 1965, Frederick A. Praeger, Sh. 76-77 Sartori'ye göre hernekadar halkoyu hiç bir zaman güdülen bir siyaseti başlatmıyorsa da onun başarı ya da başarısızlığını tâyin etmektedir. Vatandaş siyasî kararlardan haber aldığı ölçüde sıhatli bir halkoyunun teşekkülüne yol açılmış oluyor.

dı, bütün örgütlenmiş menfaat grupların Whitehall (bakanlıkların Londra'da temerküz ettirildikleri bölge) tarafından onlarla ilgili kararlarda dinlenmelerinin şart bulunduğu koşulu şüphesiz yer alacaktı. Bu danışmanın çeşitli faydaları vardır : gerçekte ilgili olmayan kararların alınmasını önler, hükûmet dışındaki menfaat grupları ile ahenkli ilişkilerin sürdürürmesine imkân veriyor. Öyle görünüyor ki menfaat gruplarının bir kurum olarak hükûmet mekanizmasının içinde yer alacaklarına kamu organlarınca güdülen siyaset, onların görüşlerini daha sadık bir şekilde *yansıtma* hedefine doğru yönelecektir.

Mesele aslında yeni, rasyonel siyasal yapılara kavuşmak olmayıp daha etkili bir haberleşmeye girişmektir. Görülüyor ki özellikle kurumlaşmanın önemi konusunda dinamik siyaseti temsil eden halkoyu ile statik sayılan siyasal kurumların önemi konusunda anlamlı bir görüş ayrılığı belirmiş bulunmaktadır.

Siyasetin modernleşmesi geniş ölçüde temsili daha etkin kılma çabasıdır. Başka bir deyimle amaç, pasif kalan yığınların sesini hükûmete kadar ulaştırmaktır. Bu hedefe ulaşmak için *grup temsilinden* gittikçe artan ölçüde faydalanmak gerekir. Bu alanda atılacak ilk adım tek başına karar almamaktır. Bu sebeble tartışma hürriyeti ve her türlü sansürden uzak kalma, bir temel koşul gözükmektedir. Haberleşmenin daha etkin olması için yönetici elitin ilgili gruplarla danışması, yönetenlerin ise ayrıca halkoyu yoklamaları yolu ile denetime tâbi tutulmaları gerekmektedir. İleri derece endüstrileşmiş ülkelerde hükûmetler geniş halk tabakaları ancak duyurucu ve anlaşılır haberler aktarabildikleri ölçüde önemli ekonomik ve sosyal değişiklikler yapma kudretini taşırlar. Öyle görünüyor ki karmaşık ve yaygın toplumların prodüktivitesi ancak belirli serbest haberleşme alanları mahfuz tutulduğu ölçüde arttırılabilir. Dolayısıyla yeni grup ve kurumların «özerkliğinden» çok, bunların «açıklık» derecesi önemli görünmektedir. Bu açıdan bakılınca Fransa, İngiltere ve bir kısım sosyalist ülkelerdeki plânlama kurumlarına yeni menfaat grupları yerinde hükûmeti ile çeşitli toplumsal gruplar arasında seferberlik ve haberleşmeyi sağlayan yeni mekanizmalar gözü ile bakmak yerine olur.

Aristo siyaset teorisinde istikrarla ilgili iki ölçü koymuştu : bunlardan birincisi insanların yani vatandaşların hükmetleri ve hükmolunmalarıdır. Bu kuraldan mantikî olarak temsili olarak temsili kurumlar kavramı gelişmektedir. İkinci ölçü daha az bilinenidir : devletin, Stentor yani habercinin sesinin uzandığı yerden daha büyük olmaması, yani devlet temsilcisinin sesinin sınırdan sınıra kadar

duyulabilmesi esasıdır. Modern toplumlarda Stentor, şüphesiz ki basınla radyo ve televizyondur. Öyle görünüyor ki modern toplumlar Aristo'nun ilk genelleşmesine fazlasıyla önem tanımışlar, buna karşılık ikincisini henüz ele almış değillerdir. Modern endüstrileşmiş toplumlarda yığınlarla diyaloga girişmenin başlıca şartı, etkili bir haberleşme örgütü kurmaktır.

c) *Kurumlaşmanın değişim şıkları*

Öteden beri kurumlaşmanın siyasal gelişme süreci içindeki büyük önemine işaret eden Harvard üniversitesi Siyaset bölümü başkanı Samuel P. Huntington, kurumlaşma hakkındaki tebliğinin giriş kısmını bu kavramın çeşitli tanımlarına hasretmişti. (7) Huntington şekli bir yapı olarak saydığı «kurum»u, bir çeşit sosyalleşme anlamına gelen «kurumlaşma» arasında bir fark gözetmek gerekir. Kurumlaşma, bir örgüt yada davranış örneğinin değerlerle yükümlü olarak çevresel *değişikliklere* uyma niteliklerini geliştirmesidir.

Huntington'a göre bir örgüt ile çevre arasında dört çeşitli ilişki gelişmektedir: 1) Örgüt çevredeki değişikliklere uymak suretile koruyucu bir tepki göstermektedir, 2) Örgüt, çevresine karşı yenileştirici bir siyaset gütmektedir, 3) Örgüt istikrarı sağlayan bir siyaset gütmektedir, 4) Örgüt hem kendini, hemde çevresini değiştirme amacını gütmektedir. Süratle değişen bir çevrede hayatiyetini alıkoyan bir örgüt yüksek seviyeli bir kurumlaşma gerçekleştirmiş sayılır. Çevresel değişiklikler bir örgüte şu açılardan meydana okuyabilir: 1) Aslı görevlerinin geçerlikten kalkması, 2) Liderliğin etkili olmaması, 3) Temeldeki bozukluk, 4) Yapısal katılığın kökleşmesi, 5) Normatif gayri meşruuluk.

(7) Eisenstadt, kurumlaşmayı «sosyal hayatın önemli bir kesiminde beliren bir sorunu çözmek üzere benimsenen davranışları, toplumun ana sistemine uygun bir örgüt içinde ele alma» olarak tanımlamaktadır. Bk. S. N. Eisenstadt, «Institutionalization and Change», *American Sociology Review*, 1964, Sh. 236,

Ghita Ionescu siyasal kuruşlaşmayı «eski devlet ile yeni toplum arasında aracılık yapan, başlıca niteliği özerklik bulunan, yeni sosyal - siyasal ya da ekonomik - siyasal kurumların doğuşu» şeklinde tanımlamaktadır. Nihayet Philip Selznick kurumlaşmayı «belirli bir görevi, gerektirdiği teknik bilginin ötesinde değerlerle yükümlü kılmak» şeklinde tanımlamaktadır. Bk. Philip Selznick, *Leadership in Administration*, Harper and Row, 1957, Sh. 17.

İşte görevlerinde, liderlikte, yapıda, temelde, normlarda bir değişiklik geçiren örgüt, gerçekten kurumlaşmış bir örgüt sayılır. (8) Siyasal kurumlaşmanın bu nitelikleri ya toplumun tüm siyasî örgütünde (siyasal sistemde) ya da tâlî örgütlerinde (bürokrasilerde, partilerde, yasama organlarında) gelişir.

Toplumdaki gelişmeler siyasal sistemin temel koşullarını değiştirdiği ve sistemin yapısı bu talepleri karşılayamadığı zaman, siyasetin modernleşme alanında önemli bir buhran başgöstermektedir. Nitekim mutlakiyetçi monarşilerle askerî diktatörlükler toplumlarında yeni reformlar gerçekleştirmelerine rağmen hayata kavuşturdukları yeni sosyal güçleri mass edemedikleri için siyasal sistemlerinin baskısına uğruyorlar. Daha üst derece bir modernleşme düzeyinde benzer bir durum önceleri başarılı şekilde iktidarın temerküz, sonraları ise onu dağıtan tek parti sistemlerinde başgöstermektedir. Nitekim Çekoslovakya'da tek parti sistemi içerden bir seri değişikliklerin yapılmasına önayak olmuştur. Reformcular ekonomik alanda gerçekleştirmek istedikleri yenilikleri intibak ettirecek kurumlaşmış usul ve yolları bulduktan sonra liderliği iskat ettiler, daha sonra siyasal sistemin yapısında bir seri değişiklikler yapmağa çalıştılar. Sonuç, halkın değişen sistem ve liderlikle yeniden kaynaşması olmuştur. Benzer bir gelişim Fransa'da görülmektedir. Mayıs buhranının başlıca sebeplerinden biri eskimiş bir kurumun, Fransız devlet üniversitelerinin kendi kendilerini yenileyememesi idi. Buhranı takib eden devrede yeni kurumlar yaratmak ve baskı yapan sosyal koşulların talebelerini kısmen karşılamağa çalışan yeni Üniversite kanunu (E. Faure'un projesi) katılma, özerklik, siyasal hürriyetler, sınavlar sorunlarını yeni örgütler yardımı ile kurumlaşma haline getirmiş bulunmaktadır.

d) Sosyalist ülkelerde siyasetin modernleşmesi ve özerk kurumlar

Modernleşme ile siyasal kurumlaşma arasındaki ilintiyi ideolojik bir açıdan ele alan Belgrad Siyasal Bilimler Enstitüsü direktö-

(8) Siyasal sistemlerin modernleşmesinde Huntington ve Frye gibi siyasal bilimciler üçlü bir evrimi tesbit etmiş bulunmaktadır. Onlara göre modernleşmenin birinci safhasında iktidar temerküz ettirilmeğe çalışılıyor, ikinci safhada siyasal iktidar sistemin tümüne yayılmağa çalışılıyor, son safhada ise iktidarın dağıtımı ve ademi merkeziyetçi bir esasa göre kullanılması bahis konusudur. Bu üçlü ayırım kanaatimizce daha çok teorik bir model olarak bir değer taşımaktadır. Bk. Frederick W. Frye, **The Turkish Political Elite**, MIT Press, 1965, Bh. 13, Samuel P. Huntington, *The Political Modernization of Traditional Monarchies*, **Daedalus**, 95 (1966 Yaz), 763 Sh.

rü Najdan Pasiç'e göre sosyalist ülkelerde siyasetin modernleşmesi iki çeşit kaynaktan güç almaktadır. Bunlardan biri burjuvua siyasal kurumların eleştirilmesi, diğeri pragmatik siyasal ilhamlar yolu ile kurulan yeni örgütlerdir.

Sosyalist düşünürler günümüze kadar genel olarak klâsik temsilî devlet ve onun siyasal yapısını üç ana noktadan eleştirmişlerdir. Onlara göre Burjuvua tipi temsilî demokrasi tutarsızdır, çünkü kanunen herkese tanınan eşit siyasal haklar, realitede istihsal araçları sahipleri ve sadece onlarla çalışanlar arasında fark sebebiyle teorik kalmaktadır. Sosyalist eleştirinin diğeri bir hedefi burjuvua demokrasinin vasıtalı kimliğidir. «genel irade» kavramı aslında halkın seçilen temsilî elitler lehine siyasal haklarından feragat temesi demektir. Üçüncü eleştirilen husus, toplum hayatın özel ve kamu sektör olmak üzere ikiye ayrılmasıdır. Marksist teorisyenler burjuvaziye üstünlük sağladığı gerekçe ile siyasal örgüt ve siyasal ilişkilerde değişiklikler yapmağa çalışmışlardır. Gerçekleştirmeğe çalıştıkları hedef emekçi sınıf lehine bir demokratik düzen kurmaktır.

Lenin'in başlangıçta daha kapsamlı bir demokrasi sağlamak amacı ile kurulan proletarya diktatörlüğü çok geçmeden bu çeşit bir sosyalist demokrasinin yetersizliğini ortaya koymuştur. Stalinizm'in denemesi açıkça göstermiştir ki şekli olarak genel oy hakkında dayanan temsilî kurumlar aslında yürütücü makamları edenlerin keyfî kudretine mükemmel surette hizmet edebilirler. Sovyet Komünist partisinin 20 ci kongresinde yerilen «kişileri putlaştırma» eğilimi, aslında devlet ve parti ayniyetinden doğan keyfî icraatın bir ürünüdür. 1936 Sovyet anayasası tarafından benimsenen şekli temsilî kurumlar, demokrasinin çeşitli sapmaların hiç birini önleyememiştir. Üretim araçlarının devlet yada kanunun malı olduğu yerde demokrasinin sorunları eşit oy verme hakları, temsilî meclisler, ves. gibi şekli kurumlarla sağlanamayacağını açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır.

Yugoslavya ve bir kısım diğeri sosyalist ülkelerin denemesi göstermiş buluyor ki devlet yada toplumun temel üretim araçlarına sahip olduğu ülkelerde, toplumu kontrolsüz, keyfî bir devlet-partinin sınırsız yürütme kudretinden korumak için en azından iki koşula ihtiyaç vardır. Bunlardan birincisi çalışan halk, hâkim sosisyo-ekonomik kuvvet haline gelmelidir, başka bir deyimle sosyal emeğin artık değeri hakkında çalışanlar söz sahibi olmalıdırlar. İkinci koşul ise doğrudan doğruya bir demokrasiyi kurmak için yeni kurumların yaratılması zorunludur. Sosyalist ülkeler gittikçe

artan ölçüde daha yaygın ve direkt bir katılmayı sağlayan bir sistemi geliştirmek için çaba sarfetmektedirler. Dolayısıyla sosyalist ülkeler de - siyasetin modernleşme sürecinde artan ölçüde gözetlediğimiz - özel menfaat grupların vasıtasız temsiline çalışmaktadır. Bunun bir diğer adı marksist plüralizmdir.

Ekonomik reformlar, katı idarî yönetim çeşillerin terki, sadece kollektif işletmelerin bir dileği olarak ortaya çıkmamış, aslında sosyalist sistemin bir modernleşme çabası sayılmaktadır. Başka bir deyimle ekonomik alanda yaratılan daha esnek ve modern örgütler aslında sosyal sistemin demokrasileşmesi ne yol açmışlardır. Yugoslavya'da ilk defa 1950 de uygulanmağa başlayan işçi konsey modeli siyasal yapıdan bir devrim yaratmıştır. İşletmelerin özerk yönetimi vatandaşların toplum işlerine çok daha geniş ölçüde katılmalarını sağlamıştır. (9) Bu gelişmenin anayasa alanındaki tepkisi yeni bir çoklu meclis sistemi olmuştur Yugoslavya'nın halen yedi federe devlet ile federal düzeyde dört özerk meclisi bulunmaktadır : bunlar ekonomik, kültürel - eğitsel, sosyal - sağlık ve örgütsel - siyasal meclisler. Bu değişiklikler hâkim sınıfın yapısında da farklılıklar yaratmışlardır. Buna göre Yugoslavya'da komünist partisi devlet mekanizmasının önder nüvesi olacağı yerde, özerk yönetim mekanizmaların içinde faaliyet gösteren örgütlenmiş bir siyasal kudrettir.

Sosyalist ülkelerde modernleştirilmek istenen siyasetin hangi kurumsal yollardan geçtiğini açıklayan Prag üniversitesinden Alexander Ort'a göre «Çekoslovak Komünist partisi halk ile kendi arasındaki uçurumun gittikçe büyüdüğünü görünce, modernleşme konusundaki teşebbüsü bizzat ele almağa karar vermişti. Bunun başlıca sebebi ekonomikti. 1968 Ocak tarihine kadar hükümet ras-

(9) Yugoslavya'da grev hakkı, «işçi bırakma» adı altında caiz sayılmıştır. Zagreb'te 15 Haziran 1966 tarihinde yayınlanan VJesnik dergisine göre «Sosyalist ülkelerde çalışanların giriştikleri grevler sosyalist aleyhtarı bir fiil olmayıp, sadece emekçilerin haklarının korunması anlamına gelmektedir». Archiv der Gegenwart, 1/7/1966, Sh. 12579; Federal meclisin başkanı Edward Kardelj'in 11 Mayıs 1967 tarihinde yaptığı konuşmada şu açıklamada bulunmuştur : «Günümüzün en önemli görevi Yugoslavya'nın siyasal sistemini kendi kendini yönetme ilkesi ile bağdaştırmaktır..... Toplumumuz direkt demokrasi ve toplumsal muhtar yönetim ilkesinden hiç bir suretle vaz geçmiyecektir... Bu faktörleri zayıflatmağa kalkan herkes bizi bürokrasi, ya da çok partili sistem ya da mutlakiyetçi bir devlet sosyalizme zorlamış olurdu. Bu teşebbüs ise toplumumuzun istikrarını tehdid eden en büyük tehlike olurdu.» Archiv der Gegenwart, 32/6/1967, Sh. 13253.

yonel olmayan işletmeleri destekliyor, üretim programları piyasa talebini hesaba katmaksızın depolanmak üzere devam ettiriyor, devlet plânı yatırımların büyük kısmını ağır endüstriye aktarmağa devam ediyordu. Geniş halk yığınlarının şiddetle karşı koydukları bu siyaset zamanla politik düzeye kayarak, demokrasileştirme sürecinin hızlandırma taleplerini yoğunlaştırmıştır. Böylece Çekoslovakya günümüze kadar eşi bulunmayan bir demokratik sosyalizm modeli inşa teşebbüsüne girişti.

Bu yeniliklerin uygulama sırasında modernleşmenin çok partili yoksa tek partili bir sistemle yürütülüp yürütülmiyeceği çok açık bir şekilde tartışılmıştır. Halkoyunda beliren galip eğilime göre birinci dünya savaşını takip eden yılların çok partili demokrasi denemesi gereksizdir. Ulusal Cephe bu yenilikleri başaracak güçte görülmüştür. Şu kadar ki Dubçek'in liderliğindeki ekipin başlıca amacı, Çek Komünist partisini kesin olarak Sovyet modelinden farklı bir hale getirmektir, başka bir deyimle bu ekip önderlik rolünü *birakmamakla beraber* iktidarı başka kurumlarla paylaşmak arzusunda idi.» (10)

Pasiç tebliğinde özellikle şu noktaya önemle eğilmiştir: «Bütün sosyalist ülkelerin tek bir amacı vardır: fert başına düşen millî gelir payını arttırmaktır. Şu kadar ki bu hedefe ulaşmak için bir kısım ekonomik kanunların soysuzlaşmasına engel olmak gerekir. Yugoslavya'da «siyasî fabrika» olarak adlandırılan birçok tesisler kurulmuştur, bunlar aşırı derece masraflı olup, üretim kapasitesi açısından çok verimsizdir. Bürokrasiye dikilen birer anıt gözü ile bakılan bu fabrikaları Yugoslav yöneticileri bir süre sonra kapamak zorunda kalmışlardır. Görülüyor ki Yugoslavya'daki sosyalist denemesi çerçevesinde sırf idarî reform tedbirleriyle gerçekleştirilmeğe çalışılan ekonomik hedefler ters sonuçlar vermişlerdir. Bu sebebledir ki Yugoslav denemesi yersel koşullarla teknik gereklerini eniyi bilen işçilere, özerk yönetim yetkileri tanımak suretile en büyük önemi tanımıştır.» (11)

(10) Ayrıca bk. Viktor KNAPP, Rechtsfragen der planmaessigen Leitung der Volkswirtschaft in der Tschechoslowakei, in Joseph H. Kaiser, **Plannung I**, Nomos Verlag, Baden - Baden 1965, Sh. 214.

(11) Najdan Pasiç'e göre işçilerin işletmelere katılmaları, üretim araçlarının kolektifleştirilmemesi halinde sadece yeni sınıfsal çatışmalara yol açmaktadır. Devlet kapitalizminden sosyalizme geçiş ancak işçilerin iktidar mekanizmasında yer almaları ile mümkündür. Bk. Najdan Pasiç, Les contradictions du capitalisme d'Etat et la lutte de classes, **Questions actuelles du Socialisme**, No. 65, Haziran 1962, Sh. 91; benzer görüş-

Romanyalı Çernik de kendi ülkesinin modernleşme yollarını açıklarken Romanya Komünist partisi yöneticilerinin herşeyden önce katı, değişmez örgütlerden şiddetle kaçmağa çalıştıklarını ifade etmiştir. Bu sebebledir ki temsilî organların sayısı arttırılmış, ekonomik örgütler daha geniş yetkilerle donatılmış, produktivitenin arttırılması amacı ile kararlara uzmanların katılması sağlanmış, bilimsel araştırmalara ağırlık tanımıştır. Kısaca Romanya'lı sorumlu yöneticilerce sosyalizmde yapacakları evrimler onları ekonomik demokrasiye yaklaştıran faktörler olmalıdır.

Siyasetin modernleşmesini sosyalist ülkeler çerçevesinde incelediğimizde 1968 yılında sadece Polonyalıların farklı bir yorumda buldukları görülmektedir. Tanınmış siyasal bilimcisi Jerzy Wiatr'e göre «siyasal sistemin modernleşmesi bakımından ani çıkış ve patlamaların katkı getiren adımların olduğunu sanmak yalıdır. Modernleşme, etkili bir merkeziyetçi yönetim ve ona paralel geliştirilen yersel yönetim tedbirleriyle de gerçekleştirilebilir, bu takdirde elde edilen sonuçlar sosyalizmin ilerlemesi bakımından daha anlamlı sayılacaktır. Dolayısıyla sosyalist ülkeler modernleşme süreçlerini dıştan gelen faktörlerin *etkisi* yerine içten gelişen, organik bir olgudan elde etmelidirler.» (12)

Varşova üniversitesi rektör yardımcısı Zigmunt Rybicki'ye göre «sosyalizmi, kapitalizmin bazı unsurlarını taşıyıp taşımadığına göre değerlendirmek sonra derece hatalı bir yoldur. Romanya ve Çekoslovakya sosyal değişmeyi gerçekleştirmek amacı ile teknokrat unsurlara öncelik tanımışlardır. Oysa geri kalmış ülkelerde birdenbire yeni siyasal ve ekonomik sistemler ithal etmek tehlikeli sonuçlar verebilir. Bu tip ülkelerde yöneticilerin sosyal bilinçliliği beklenen düzeye erişmemiştir. Polonya 1956 dan bu yana demokrasileşme yolunda ilerlemektedir. ancak modernleşme sadece be-

ler anayasa tasarısının tartışması sırasında belirtilmişti, bk. Krste Crvnkovski, **Questions actuelles du Socialisme**, No. 66-67, 1962, Sh. 85.

Ayrıca bk. Cenevre'deki Milletlerarası Çalışma Bürosu tarafından yayınlanan esere : **La gestion ouvrière des entreprises en Yougoslavie**, Genève 1962, Sh. 339-341.

- (12) Daha önce kaleme aldığı bir makalede Wiatr, Polonya'da olduğu gibi hegemonya tipi tek partilerde, partinin ikili bir role sahip olduğunu, bir yandan işçileri temsil ettiğini, öte yandan sosyalist toplumun tümünün taleblerini yansıtmaması gerektiğini belirtmişti. Dolayısıyla sosyalist ülkelerin komünist partileri de tek partinin bünyesinde «baskı gruplara» yer açmalıdırlar. Jerzy J. Wiatr ve Adam Przeworski, Control without opposition, **Studies in Polish Political System**, The Polish Academy of Sciences Press, 1967, Sh. 133.

lirli ekonomik bir düzeyi değil, sosyal bir bilinçliliği de gerektirmektedir.» (13)

Sonuç olarak denilebilir ki batı ve doğudaki modernleşme ve yenileşme çabalarının ortak niteliği, bu amaca ulaşmak için işçi konseyleri, halk meclisleri, korporatif temsil organları ves. gibi çeşitli kurumlar yaratmalarıdır. Bu arada Sovyet Rusya'nın, yeni siyasal gelişmeleri ancak uzaktan izleyip, bunları dogmatik örgütsel yapısına ithal etmeme hususundaki direnişi, bu ülkeyi diğer bütün sosyalist ülkelerden açıkça ayırt etmektedir. Dolayısıyla merkeziyetçi demokrasi olarak adlandırılan Sovyet modeli ile değişik sosyalist demokrasileşme hareketleri açık bir farklılaşma temsil etmektedirler.

IV — Siyasetin modernleşme süreci ve ekonomi ile siyasetin karşılıklı etkileri

Sussex üniversitesinden Edwin A. Brett bu konuyu takdim eden tebliğin de siyasal sistemleri değiştiren objektif, ekonomik kanunların bulunduğunu, fakat bu iddianın gerçeğin sadece yarısı, olduğunu aslında her toplum yapısı sadece talep yolu ile değil, asıl baskıcı talepler tarafından şekillendirilmekte olduğunu ileri sürmektedir. Bu baskıcı talepler ise toplumun kendi kendine tesbit ettiği hedeflerle ilgilidir. Her siyasal toplumun merkezî sorunu, kişisel ve sosyal rasyonelliği bağdaştırmak, özel ve sosyal marjinal hasılayı eşit bir dengeye ulaştırmaktır. (14) Rekabetçi bir sistem içinde eldeki kaynaklar sosyal açıdan belirtilmiş önceliklere dayanan bir sisteme göre tahsis edilir. Bu sistem herkesçe itiraz edilmeksizin

(13) Rybicki, eskiden 1968 IPSA Yuvarlak Masa toplantısında yaptığı açıklamalardan çok farklı görüşler savunmuştur. Nitekim 1966 da yayınlanan ortak bir eserde şöyle demektedir: «Sosyal ve ekonomik sisteminizin tümü, yoğun bir gelişme içinde bulunmaktadır. Dolayısıyla devletin eylem yöntemleri ile kurumsal çözüm yolları özellikle ulusal ekonomi yönetim alanında siyasal gelişmeye paralel olarak köklü değişikliklere uğramaktadır. (Sh. 261).

Ekonomi alanındaki işletme ve planlama şekilleri değişmektedir. İçinde yaşadığımız devrenin en belirgin niteliği ekonomik devlet teşekküllerinde direkt ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesidir. (Sh. 281) Zigmund Rybicki, Le régime des activités commerciales et industrielles des pouvoirs publics, Comité des Sciences Juridiques de l'Académie Polonaise des Sciences, *Rapports Polonais*, Présentés au VII ième Congrès International de Droit Comparé, Varsovie 1966.

(14) Pigou, *The economics of welfare*, 4 th ed. Pt. II, Ch.

kabul edilmediği zaman, anlaşmazlıklar doğmaktadır. Diğer bir sistemde ise rekabet ortadan kaldırılmakta, bunun yerine bir yada birkaç grup, topluma kendi değer sistemlerini kabul ettirmeğe çalışırlar. Şu halde görülüyor ki aslında siyasal kudret en yakın bir şekilde kaynakların kontrolü ile ilgilidir. Rekabetçi bir piyasa sisteminde iktidarın mihrakı toplumun dış çevresi etrafında, hiyerarşik bir sistemde ise ortada temerküz ettirilmiş bulunmaktadır. Birinci sistem rekabet, ikincisi ise emir vermeğe dayanır. Esas ölçü tahsis, yani ayırım olunca, üç bellibaşlı model ortaya çıkmaktadır : bırak yapsın tipi ekonomi, kontrollü ekonomi ve merkezî emirlere dayanan bir ekonomi. Bu tasnif aslında ekonomik işletmelerin karar alma yetki genişliğine dayanmaktadır. Birincisinde işletmeler piyasa-yi tamamen kontrol edebilmekte,, üzerlerinde hiç bir merkezî kontrol uygulanmamaktadır, ikincisinde kontrol paylaşılmakta, üçüncüsünde ise devlet, esas teşebbüsü elinde bulundurmakta ve işletmenin eylem serbestisi devletin emirlerini daha iyi ve süratle yerine getirmek üzere sınırlandırılmaktadır. Genellikle öyle sanılıyor ki bir emirler ekonomisi hiyerarşik bir siyasal düzen, serbest piyasa ise demokrasi ile paralel gitmektedir.

Oysa bu model çeşitli uygulama şıklarına elverişlidir. Nitekim Yugoslav sosyalizmi bazı dönemlerde Fransız ekonomisine fazlası ile yaklaşmıştır. Nazi Almanyası ise kapitalist bir ekonomi hüviyetini alakoymakla birlikte tekelci bir emirler ekonomisi sayılıyordu. Esasen son yılların en önemli gelişimi üretim araçlarının mülkiyeti ile kontrolü arasında fark gözetilmesi noktasına dayanmaktadır. Günümüz kapitalist ekonomilerinde merkezî kontrol gittikçe artırılmakta, buna karşılık sosyalist ülkelerin bir kısmında piyasada ademi merkeziyetçi mihraklar yaratılmağa çalışılmaktadır.

Bu ayırım bir kez daha kaynaklar konusunda verilecek kararları ilham eden değerler sorunu üzerine dikkatimizi çekmektedir. Bir emirler sistemin de iktidar, siyasal ve bürokratik hiyerarşinin merkezinde bulunan gruplara aittir. (15) Rekabetçi bir sistemde ise çevrede yer alan bir seri gruplar siyasî yada ekonomik kontrolü ifa edebilmek üzere rekabetçi bir ortamın içinde bulunmaktadırlar. Sistemin gruplara tanıdığı bağımsızlık merkezin taleplerinden vazgeçmeleri hususunda zor kullanmasını imkânsız kılmaktadır. Bunun sonucunda süratli teknik ve teknik bakımdan ge-

(15) Brezinski ve Huntington güdülen kamu siyasetini belirtenler, özel menfaat grupları ve belirsiz sosyal gruplar ayırımını yapmaktadırlar. Bk. **Political power, USA/USSR.**

rekli olan eylemler sürekli danışma ve tâvizler sebebiyle önlenmektedir. Örneğin İngiltere'de kamu otoriteleri ana yol, hava alanı ve enerji merkezlerin tesbiti konusunda yıllarca mahallî idarelerle müzakereler yürütme zorunda kalmaktadırlar.

Bütün gelişme halindeki ülkelere emirler ekonomisini benimsetmenin isabetsizliği ortadadır. Aslında her model belirli bir tarihî olgunun sonunda ortaya çıkmaktadır. Ancak şurası doğrudur ki her iki sistem değişik çevresel sorunların çözümüne elverişlidir. Rasyonellik küçük ve kolay teşhis edilebilecek sorunlar tarzında yorumlandığı yerde, örneğin savaşı kazanmak, ağır endüstriyi kurmak, uluslararası teması önlemek, - bir emirler sistem hem mümkün, hemde faydalı görünebilir. Öte yandan hedefleri sınırlı, bazen de açık olmadığı yerlerde, merkezî bir plân başarısız kalmağa mahkûmdur.

Görülüyor ki aslında ekonomik rasyonellik, belli bir durumda bir kısım grupların taleplerini karşılama ve bu arada ekonomik uzmanlarına geniş bir yetki alanı tanıma sorunu ile ilişkilidir. İkinci önemli nokta herhangi bir tarihî değişme tümünün hesaba katılmasını gerektirmektedir. F. Neumann'a göre «Siyasal iktidarın tahlili açısından rekabet eden ekonomik grupların gücü siyasal kurumları incelenmesinden daha önemlidir» (16) Siyasal ve ekonomik sistemin işleyişi konusunda belirli bir uyum (consensus)un muhafaza edildiği yerde değişimler marjinal olacak, bu uyumun belirmediği yerlerde ise sistemin tümüne karşı devrimci hücumlar yapılacaktır ve bu sistemin yerine yenisinin ikamesine çalışılacaktır.

Eylül 1968 de Salzburg üniversitesinin işbirliği ile IPSA'nın yönetimi altında düzenlenen «Siyasetde modernleşme eğilimleri» konulu Yuvarlak Masanın bellibaşlı sonuçlarını şöyle sıralamak mümkündür :

- 1 — Geleneksel parlamantarizmin beraberinde getirdiği kurumsal engeller sebebiyle her modern toplumun gerçekleştirilemeyen özlem ve protestolarını dile getiren muhalefet yeni bir hüviyete bürünmektedir. Bu yeni muhalefet parlamento dışı, halkçı, fiilî (de facto) ve kısmen kurum aleyhtardır. Bu arada az gelişmiş ülkelerde görülen yeni muhalefete de değinmek gerekir. Bu ülkelerin bir kısmın da muhalefet, kurulu düzenin baskıcı olması ve dış güçlerden gelen müdahaleler sebebiyle aşırı derece devrimcidir. Bir diğer kısım az gelişmiş ülkelerde ise

(16) F. Neumann, Politics and economics in the XX century in **The democratic and Authoritarian State**, Sh. 267.

yeni muhalefetin belirgin karakteri, ideal batılı modellerden alınma anayasa düzenini ısrarla korumasıdır. Bu ülkelerin aydınları endüstrileşmiş toplumu, H. Marcuse'nin tanımladığı üzere «tek boyutlu bir düzen» olarak görmüyor, aksine kendi toplumlarını bu düzeye ya devrimci eylemlerle yada anayasal özerk kurumları desteklemek suretile ulaştırmak üzere çaba sarfetmektedirler. Dolayısıyla giriştikleri siyasal mücadele kısmen yıkıcı olacağı yerde, *anayasaya dönüşü* ifade eden *onarıcı* (restaurative) bir karakter taşımaktadır.

- 2 — Kapitalist ekonomilerin ürünü sayılan menfaat ve baskı grupları ile sosyalist ekonomilerin türettikleri çeşitli organik *menfaat grupları* (işçi konseyleri, ekonomik meclisler, ves.) eşit ölçüde *önem* kazanmaktadırlar. Ekonomik sistemlerin karakteri bir yana, endüstrileşmiş toplumların tümünde belirli ekonomik, siyasal yada sosyal menfaat ve fikirleri temsil eden gruplar (üretici, işçi, öğrenci, ves.) siyasal hayatta artan ölçüde *temsil* edilmekte, *kararlara katılmakta*, *taleplerini pazarlık yolu ile kabul ettirmektedirler*.
- 3 — Önder rolü oynayan bir kısım örgütler, siyasetin modernleşme sürecinin mantıkî sonucu olarak etkin kamu kuruluşları haline gelmektedirler. Böylece siyasal gelişme ve yenileşme ile *siyasal kurumlaşma* arasındaki yakın bağlantı kesin olarak belirmektedir. Örneğin sendikalar, öğrenci dernekleri, eylem komiteleri, ves. gibi örgütlere verilen yeni görevler bu kurumlaşma sürecinin bir tezahürü sayılırlar.
- 4 — Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerdeki aydınlar, yani *intelligentsia*, toplumsal itibarı yüksek bir sosyal grub olarak artan ölçüde toplumun uyarıcı vicdanı görevini ifa etmektedir. Bu grubun aynı zamanda sorumsuz bir etki içinde bulunan bohemlerden (provolar, beatnikler, hippy'ler, ves.) kesin surette ayrılmaktadır. Günümüz toplumunun en dinamik unsuru sayılan öğrenciler aydınlar grubunun en genç unsuru sayılırlar.
- 5 — Siyasî ve ekonomik faaliyetler arasındaki kopmaz bağlantılar, modernleşme sürecinde her iki kesimini birlikte ele alması gerektirmektedir. Modernleşmeyi gerçekleştiren bir araç olarak plânlama konusunda sosyalist ve kapitalist ülkelerde belirgin başlıca eğilim, karar alma yetireyi kademelere dağıtan ekonomik bir çok merkezlik (*polycentrisme économique*) yaymaktır. Bu çok merkezliğin başarı derecesi ise etkin bir haberleşme sistemi ve çok yönlü bilgilerle donatılmış, dinamik bir halkoyunun geliştirilmesine bağlıdır.